

О.Д.О г у й, доц.,
Чернівецький університет

ІСТОРИКО-ТИПОЛОГІЧНЕ ЗІСТАВЛЕННЯ "СЛОВА О ПОЛКУ ІГОРЕВІМ"
ТА ДЕЯКИХ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ СЕРЕДНЬОВІЧНИХ ТЕКСТІВ
/Спроба лінгвістичної розвідки/.

Останнім часом з'явилось чимало праць, в яких робляться спроби встановити місце і час написання, а також автора "Слова о полку Ігоревім" [5; 7; 9, вип. 3]. Винятковий інтерес для літературознавців становить і аргументація автентичності видатного пам'ятника давньоруської літератури. Саме тому суттєвим видається зіставлення тексту "Слова о полку Ігоревім" з іншими відомими творами різномовних літератур того часу /такими як "Пісня про Роланда" та "Пісня про Нібелунгів"/.

Як відомо, у сучасному літературознавстві досить поширилося історико-типологічне зіставлення текстів, "котре пояснює подібність генетично непов'язаних явищ подібними умовами суспільного розвитку" [4, с. 194]. Подібні думки висловлювали О.І.Білецький, Г.І.Поспелов, В.М.Самарін, А.Р.Чичерін, А.Р.Волков, М.Б.Храпченко, А.А.Росшаль та ін. Системний підхід відкрив нові перспективи у визначенні найбільш загальних та взаємозумовлених у літературних текстах диференційних ознак /ДО/, подібних чи відмінних в аналізованих текстах [1, с. 14-19; 8, с. 35-38; 13, с. 39].

Основні характеристики типологічної подібності, за якими визначаються диференційні ознаки, мають, як правило, літературний характер, тобто простежуються в ідейному та психологічному змісті, в мотивах і сюжетах, у поетичних образах і ситуаціях, в особливостях жанрової композиції та стилю [4, с. 69, 192-230].

Однак подібні літературні характеристики можна висловити за допомогою мови і, навпаки, тільки в літературних творах мова здобуває свою повну завершеність. Внаслідок взаємозв'язку літератури та мови можливий і інший - лінгвістичний підхід до аналізу літературних явищ, а, отже, і до виділення ДО. Останні визначаються

на основі лексико-семантичної групи слів однієї частини мови зі спільним значенням /ЛСГ/, котра у своїх частинах – лексико-семантичних центрах /ЛСЦ/ – відбиває актуальні моральні установки, мінливі у суспільному житті. Диференційні ознаки у вигляді ЛСЦ – це сукупності компонентів, що при вираженні одного і того ж понятійного аспекту об'єднуються суміжними етимологічними значеннями, близькими синтагматичними, епідигматичними, парадигматичними зв'язками та опосередковано служать для пропагування наявної системи оцінки моральних цінностей. Внаслідок цього ЛСЦ відрізняються у різний час за своїм семантичним набором, його кількістю та вживаністю у складі ЛСГ, що дозволяє використати їх як диференційні ознаки. Тому подібна ієрархічна організація, їх певна послідовність в актуалізації компонентів ЛСГ, що виявляється у співвідносній кількості компонентів, близьких частотах їх вживання, можуть вважатися показниками типологічної подібності таких творів XII ст., як "Пісня про Нібелунгів" та "Пісня про Роланда".

Вибір саме цих творів для зіставлення зі "Словом о полку Ігоревім" зумовлений належністю даних текстів XII ст. з близьким обсягом вибірки /37360 та 30400 слів/ до народного героїчного епосу з характерними для нього батальними сценами, де вживається актуальна для Середньовіччя аудацийна* лексика.

У "Пісні про Нібелунгів" /кінець XI ст./ у міфологічній формі розповідається про ранню подію Великого переселення народів – розгром гуннами Бургундського царства /VI ст./. У "Пісні про Роланда" /початок XII ст./ поетизуються дещо пізніші події УШ ст.: військовий конфлікт між військом Карла Великого, що поверталася із походу, та арабськими загонами Матруха і Айшуна.

У досліджуваних текстах прикметники зі значенням "сміливий, хоробрий", що визначалися за формалізованою методикою Л.В.Бистрової, М.Д.Капатрука і В.В.Левицького, поділили на п'ять основних ЛСЦ***, послідовність актуалізації яких в основному збігається. Національна специфіка виявилася лише в ЛСЦ-4, якому в давньофранцузькій мові /ДФ/ відповідає актуальний аспект "хоробрість як вияв шляхетного походження та поведінки". Замість нього у середньс-

* Зі значенням "сміливий" /до лат. *audax* "сміливий"/.

*** Процедуру виділення ЛСЦ за системними характеристиками див.: [2; 3; 6].

верхньонімецькому /СВН/ тексті функціонує пізніший за понятійним ставленням ЛСЦ "хоробрість як присутність духу, відсутність страху".

Згідно з кількістю актуалізованих прикметників, частоти їхнього ужитку в обох пам'ятках домінує ЛСЦ "хоробрість як військова доблесть" /384 слововживання – три СВН слів та 204 слововживання – сім ДФ слів/: *kuene*(303), *vnel*(68), *balt*(13), *ber*(103), *franc*(51), *fier*(28), *isnel*(7), *combatanz*(6), *querer*(2), *balz*(1), *manevi*(1).

Друге місце посідають компоненти ЛСЦ-2 "хоробрість як наг'яща якість воїна", яких об'єднує подібність етимонів "добрий, придатний", спільні синтагматичні та пауцигматичні характеристики. До ЛСЦ-2 належать 74 слововживання – три СВН компонентів та 84 слововживання – три ДФ компоненти: *guet*(60), *biderbe*(8), *vruul*(6); *ben*(51), *proz*(20), *vallant*(13).

На третьому місці – компоненти ЛСЦ-3 "хоробрість як властивість чоловіка", котрі, як правило, характеризують воїна щодо його відповідності ідеалогії фізичні сили /десять слововживань – три СВН слова та 22 слововживання – три ДФ слова/: *ellenthafft*(6), *degenlich*(1), *gemeit*(3/46); *fert*(17/22), *hardi*(4), *vertuus*(1).

СВН ЛСЦ-4 утворюють 12 слововживань трьох компонентів; їх об'єднує семантичний стрижень "відсутність страху". Див.: *unvervecht*(1) *unverzagt*(1), *ubermuete* (2/10) * , а СВ ЛСЦ-4 вкочас до свого складу 17 переносних вживань слів зі значенням "благородний": *chevalerus*(5), *vassal*(5), *noble*(2), *riche*(2).

На останньому місці за ступенем актуалізації перебувають ЛСЦ-5 "хоробрість як понадмірний потяг": *geturatee* (1) – *os* (1).

Як бачимо специфіка системних /епідигматичних, синтагматичних та парадигматичних/ характеристик прикметників, що належать до різномовних ЛСЦ, адекватність їхнього функціонального навантаження /474 слововживання – 14 СВН компонентів та 426/284/ слововживань – 18 ДФ компонентів/, ієрархічність актуалізації засвідчує, без сумніву, типологічну подібність як і лексико-семантичної групи зі значенням "сміливий, хоробрий", так і різномовних текстів, де вона функціонує. Ймовірним поясненням цьому може бути лише та обставина, що у різномовних лицарських творах західноєвропейської літератури, котрі сягають одного часу написання, акцентуються близькі сторони

* Дріб засвідчує співвідношення аудакційного вживання слова /тобто у значенні "сміливий"/ до зафіксованого у тексті. Алгоритм визначення див.: [2; 6].

суспільної ідеології. Цей факт дає змогу досліджуватися встановленими ЛСЦ як диференційними ознаками /ДО/ для ідентифікації автентичності "Слова".

Видатний пам'ятник давньоруської літератури "Слово о полку Ігоревім" створений на рикінці XII ст. на Сіверщині /тепер Чернігівська область/, за однією із гіпотез, наставником Новгород-Сіверського князя Ігоря [5; 7]. Відзначаються певними жанровими розбіжностями, котрі є наслідком впливу фольклорних "плачів" та "слав", даний твір може характеризуватися і монументально-історичним стилем - у тексті змальовуються величезні простори, монументальні образи, "сила великая" героїв, постійна часова динаміка [5, с. 5-18]. Однак головною ідеєю цього твору /на противагу попереднім/ є не стільки прославлення військової доблесті, типове для героїчних епосів Середньовіччя, скільки заклик до національно-державного єднання князів та князівств для оборони Руської землі [5.7], що позначається на аудакійній лексиці.

Компоненти досліджуваної групи зустрічаються у цьому досить невеликому за обсягом творі порівняно часто - 29 слововживань "храбрь, буй, буй турь, ярь турь, удал, дрьъ" на близько 3000 слововживань тексту. Належність цих слів до певних ЛСЦ визначалась як за їхнім перекладом у відповідних словниках [9; II] чи паралельних текстах, так і на основі контексту за характером ситуації та сполучуваності, за суміжністю етимологічних значень та за значенням морфологічно пов'язаних слів /буй буйствувати, буйство-умлість/.

До складу ЛСЦ-1, котрий покриває семантичну ділянку "хоробрість як військова доблесть", входять за своїми етимологічними, морфологічними та контекстуальними характеристиками, досить подібними до ДФ та СВН, такі прикметники як "хоробри /храбрь/" /17 слововживань/, "буи" /п"ять/, "буи турь /три/, "ярь турь" /два слововживання/. "Хоробрь" подібно до СВН *kuenegeae*, давньоанглійських *weaarp, sepe* етимологічно співвідноситься з значенням "острий" /пор. литовське *scarbs*, давньоісландське *esarp* та дачньоіндійське *kharaa* [12, т. 4, с. 264]. Подібно до СВН *kuene, suel, balt*, цей прикметник вживається з позначеннями воїнів, їхніми іменами /п"ять слововживань/ та позначенням сукупності воїнів /"плък, русичи, гнездо, дружина-аки турь" - дев"ять слововживань/. Комплекс зв'язень, що стоїть за прикметником, асоціюється з ратними навичками та стійкістю в бою як СВН *kuene*,

ber, hardi , хоробрим є Мстислав, "иже зарѣза Редек перед цѣлки Касожьскими" [10, с. 38], чи той, хто на полі бою ворогів-половців "сваты попоиша, а сами полегоша за землю Рускую" [10, с. 49]. З абстрактними та конкретними іменниками /"тѣло, сердце, мысль" – три слововживання/ прикметник актуалізує за зразком СВН *manlich* похідні семи "стійкий, мужній, сміливий": "вау храбрая сердца въ жестоцею харалузе скована, а въ буети закалена"; "изрони жемчужну душу изъ храбра тѣла"; "храбрая мысль носить Вашъ умъ на дѣло" [10, с. 47–49].

Прикметник "буи" /етимологічне значення "великий за розмірами, швидкий" [12, т. 1, с. 234] /, відбиває подібно СВН *balt, snel* , з суміжним етимологічним епічне значення "сміливий", виступаючи типовим орнаментальним єїтетом до власних імен Роман, Мстислав, Святослав /часто у сполученні зі словом "турь"/. Саме цей прикметник уособлює нестримну, неприборкану силу: "буй турь Всеволод тамо турь, поскачаше... лежать поганые головы половецкая" [10]. Те, що цей архаїчний прикметник виражає своєю усіченою формою /"буи, мов СВН *balt* / значення "сміливий", чітко видно з однокорених слів: "высоко плаваеши-на дѣла въ буети" /в отваге/ [10, с. 49]. Третій компонент ЛСЦ-2 "яръ турь" /"весняний, гарячий"/, характеризує вищий ступінь виявлення певної якості, актуалізує сему "відважний, як належить бути воїнові". "Яръ туре Всеволод! Стоиши на борони, прыщещи на вои стрѣлами, гремлеши о шеломи мечи харалужныи..." [10, с. 42].

Із компонентів ЛСЦ-2 "хоробрість як найвища якість особистості воїна", куди належать ряд живаних ДР слів: "добрь, добльстныи, добль", з'являється лише прикметник "удалой", семантично пов'язаний із сучасним російським "удаваться, удача" [12, т. 4, с. 148–149]. "Ты бо можеш посуху живыми шерешеры /-списами/ стрѣляти – удалыми сыны Глѣбовы" [10, с. 48].

У тексті відсутні ад'єктивні компоненти ЛСЦ-3 "хоробрість як властивість чоловіка", хоча з'являються однокореневі похідні /"Мужаймься сами: переднюю славу сами похитимь"; "Иже истягну уъ крѣпостию своею и сердца своего мужеством"/. Крім цього, іменник "крѣпость" може перекладатися і як "мужність" / *elanelanost* лат. та ДР *fortitudo* – *fortis, fort* /.

Компоненти ЛСЦ-4 "хоробрість як відсутність страху" /ДР "неу-страшен"/ у цьому пам'ятнику не простежуються /мабуть, внаслідок великого семантичного навантаження ЛСЦ-1/.

ДГ прикметник "дрѣзь" /ЕЗ "сильный", а звідти російське "дерзновенный" / належить до ЛСЦ-5 "хоробрість як понадмірний потяг", зберігає семантико-етимологічні зв'язки з латинським *audax*, *audax* - *audax* - *audax* , *audax* - *audax* , ДФ. оз СВН *getursteo* / I2, т. I, с. 503-504 / . Ці зв'язки виявляються у словосполученні з антропонімічним іменником, де прикметник актуалізує семи. "...Аще и вѣща душа в дрѣзь тѣль, нѣ часто бѣды страдаше" [10, с. 52] .

Підіб'ємо підсумки. У "Слові о полку Ігоревім" досліджувана група внаслідок певних обставин /спрямованість, незначний обсяг вибірки/ не є повністю завершеною системою, проте в ній визначилися чотири основних ЛСЦ. Незважаючи на певні семантичні та частотні розбіжності, ієрархічна організація актуалізованих ЛСЦ є досить близько до організації західноєвропейських ЛСЦ XII ст. Крім цього, в усіх різномовних текстах XII ст. до інакше місце посідає ЛСЦ-І "хоробрість як військова доблесть" /основне - від 60 до 90 % - семантичне навантаження/. Це ще один доказ на користь певної типологічної подібності досліджуваних пам'яток /подібні ідеологічні установки розвинутого феодального суспільства/, а звідти і на користь автентичності "Слова".

Переконливішого результату, на нашу думку, можна було б досягти, зіставивши ЛСЦ /=ДО/ в межах декількох актуальних оціночних груп та використавши паралельно і літературні критерії. Тоді буде змога поєднати мовознавчий і літературний підходи в єдиному філологічному дослідженні.

І. В о л к о в А.Р. Виды и формы межнациональных литературных взаимоотношений: Типологический аспект. Черновцы, 1981. 2. В о л к о в а З.Н. Сопоставительное исследование семантического поля "доблестный" в свете проблематики старобранцузского языка: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. М., 1973. 3. Ж е р н о в е й Г.Я., О г у й А.Д. Семантика компонентов лексико-семантической группы со значением "смелый, храбрый" и членение ее пространства: На материале старобранцузского и средневерхненемецкого текстов // Соврем. лингв. проблемы романистики. Функциональная семантика: Тез. Всесоюзн. конф. Калинин, 1986. С. 108-110. 4. Ж и р м у н с к и й В.М. Сравнительное литературоведение: Восток и Запад. Л., 1979. 5. Л и х а ч е в Д.С. Героический пролог русской литературы // Слово о полку Игореве. М., 1984. С. 3-33. 6. О г у й А.Д. Историко-семасиологическое изучение прилагательных со значением "смелый, храбрый" в немецком языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Одессе 1988. 7. О х р и м е н к о П.П. Проблемы места возникновения "Слова о полку Игореве" и социальной принадлежности ее автора // Вопр. рус. лит.-л. Львов, 1972. Вып. I/19/. С. 34-38. 8. Р о с т а л ь А.А. К вопросу о типологическом изучении литературы // Вопр. рус. лит.-л. Львов, 1972. Вып. I/19/. С. 34-38. 9. Словарь-справочник "Слова о полку Игореве". М.; Л., 1965, 1967, 1984.

Ю. Слово о полку Игореве. М., 1984. II. Срезневский И.И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам: В 3 т. СПб., 1893, 1895, 1903. Т. 1-3. 12. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4 т. М., 1964, 1967, 1973. Т. 1-4. 13. Храпченко М.В. Размышления о системном анализе литературы // Контекст-1975: Литературно-теоретические исследования. М., 1977. С. 37-59.

Стаття надійшла до редколегії 26.03.92

S u m m a r y

This paper deals with historical-typological comparison of "The Song of Igor's Campaign" with the "Song of Roland" and "Song of Nibelunges". These poems were typologically compared on the basis of linguistical distinctive features /DF/. The analysis of hierarchical structure of textual lexico-semantic paradigm and their frequencies showed their typological similarity and proved the identity of "The Song of Igor's Campaign",.

Тадаси Накамура,
г. Саппоро /Япония/

ВЛИЯНИЕ РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ НА НОВУЮ ЯПОНСКУЮ ПРОЗУ

"Надо забыть Чехова. Иначе, я больше не сделаю ни одного шага вперед. Если я не забуду его взгляд с горькой улыбкой на жизнь и человека, я не смогу пережить нынешнее время". Это не слова русского человека, а цитата из сочинения известного японского критика.

Русская литература играла конструктивную роль в возникновении и развитии современной японской литературы. Она формировалась под сильным влиянием европейской. На первый взгляд, воздействие русской литературы на японскую является только частью данного явления. Но это не так. Японский литератор воспринимает русскую литературу иным образом, чем другие европейские писатели. В Японии интеллигенты говорят о Чехове, Толстом и Достоевском так, как будто они писатели их страны. Для японцев русская литература всегда была не только объектом художественного восприятия. Они считали своими

© Накамура Тадаси, 1993